

TRADUCCIÓ LITERÀRIA ENTRE LLENGÜES PROPERES: RESOLUCIÓ DE PROBLEMES CONCRETES

Per als poetes la traducció deu ser una activitat més habitual que per als narradors. Vull dir que passa més sovint que un poeta tradueixi que no pas que ho faci un novel·lista. I crec que això té una explicació ben natural. D'una banda, els poetes tenim una vida literària en general més activa socialment. No s'organitzen festivals de novella, però, en canvi, sí que se'n fan arreu de poesia. Les lectures poètiques amb la participació d'escriptors procedents de diverses literatures constitueixen una oportunitat d'acostar mons literaris allunyats i de promoure projectes de traducció.

D'altra banda, el poeta no escriu permanentment, encara que tingui sempre present l'escriptura poètica a la seva vida. El gènere poètic no permet una producció abundant si no es vol assumir un alt risc de repetir-se. L'aspecte creatiu és tan essencial en la poesia que calen pauses en la redacció i la publicació de llibres. I sovint l'exercici de traduir poesia és una de les millors maneres, si més no una de les més enriquidores, d'ocupar aquestes pauses.

Traduir poesia és un exercici veritablement difícil, perquè moltes vegades és literalment impossible preservar l'emoció que alena en un poema, que per a mi ha de ser el propòsit primordial del traductor, sense traïr el ritme, la musicalitat de cada vers, la configuració sonora del text. Però els poemes solen ser menys extensos que les novel·les. I això vol dir que, encara que es tracti d'un treball intens i ple de dubtes, que sovint costa molt resoldre d'una manera prou satisfactòria, sol ser un procés breu.

Pel que fa al francès, en el meu cas, i no ho explico perquè això sigui gens excepcional, ben al contrari, la meua experiència és en una doble direcció. He traduït del francès la poeta quebequesa Hélène Dorion, entre altres textos el seu llibre *Retrats de mars*, publicat enguany a La Magrana, i he tingut el veritable privilegi que la meua poesia hagi estat traduïda al francès per una persona amb un

gust, una sensibilitat i un talent literaris tan excepcionals com Marie-Claire Zimmermann, professora d'aquesta universitat i directora del Centre d'Estudis Catalans de París.

Hélène Dorion i jo compartim una concepció de la poesia que sorgeix de la voluntat, recorrent a unes paraules seves, d'unir el nostre alè amb el del món. Escrivim, doncs, una poesia que és el fruit d'un viure emocionat, d'un diàleg entre la sensualitat, l'arrelament a la terra, i una dimensió més reflexiva i fins i tot espiritual. Potser per aquest mateix motiu Hélène i jo hem coincidit a treballar en l'obra de Plotí. En la traducció de l'obra d'Hélène Dorion retrobo un vocabulari i un món de referències comuns. Ara bé, a la meua poesia hi ha una preocupació constant de puresa, de claredat, de llum que em porta a un afany de concisió i a una destil·lació de la forma per aconseguir una llengua essencial, transparent.

En canvi en l'escriptura poètica d'Hélène hi ha un esforç de treball de la llengua, de recerca del mot i la construcció més adients, de tensió de l'expressió, trencant sovint l'estructura habitual, incloent-hi la puntuació, utilitzant incisos, interrogacions, proposicions admiratives, a fi d'arribar a nivells més alts d'intensitat. Aquesta seva manera d'escriure pot obligar, en fer-ne la traducció, a una certa renúncia de plasmar en la nova versió totes les possibilitats interpretatives del text inicial i a una certa recreació per evitar un aprimament del to líric del poema, perquè un excés de literalitat, una dependència abusiva de l'original, podria provocar que s'eixugués l'ànima del poema.

Als canvis previsible en les traduccions del francès al català (supressió de molts pronomes personals davant dels verbs, adopció de la primera persona del plural en lloc de l'expressió impersonal amb *on*, ...) n'he afegit d'altres més opinables, com *esclatxa* en lloc de *bretxa*, per qüestions de ritme del vers i fins i tot m'he permès, malgrat l'esforç constant de respecte i acostament cap a l'original, alguna decisió més arriscada com la simplificació, d'acord amb Hélène, de «en ces voyages de migrants» en «en els seus viatges», d'una banda, perquè el sentit primordial queda preservat i implícit per la naturalesa del substantiu al qual va vinculat aquest vers, *marees*, d'altra banda, perquè, no existint en català *migrant*, llevat del gerundi de migrar, m'he estimat més prescindir-ne davant la possibilitat d'utilitzar mots que eixamplessin massa el ventall interpretatiu i metafòric, i, finalment, perquè la personificació de *marees* queda explícita pel recurs a *viatges* (en lloc de, per exemple, *moviments*).

Però permeteu-me, encara, compartir uns comentaris de la traducció que l'admirada Marie-Claire Zimmermann ha dut a terme de la meua poesia. Marie-Claire ha traduït, de fet, al francès el *Tríptic hebreu* i *Ha-Cohen*, les meves dues obres que han sorgit d'un acostament al món bíblic i jueu, sempre dins l'escenari medi-

terrani on sóc i em reconec. Ara bé, en aquesta intervenció breu em limitaré a referir-me a les seves traduccions de poemes meus publicades ara fa tres anys al número 69 de la revista «Poésie 97».

Com en el cas de *Temps, petjades*, els facilito unes fotocòpies d'alguns poemes en la doble versió (veg. Annex). Si comencem pel primer, constatarem ja d'entrada les greus dificultats per preservar a la versió francesa el ritme del text català. I en un poema tan breu el ritme és essencial. Les paraules equivalents en català i en francès no tenen el mateix nombre de síl·labes (*sol / soleil, damunt / sur, ...*) ni la mateixa composició fonètica (amb les successions i contrastos, rellevants en poesia, de sons oclusius, fricatus, nasals, laterals, vibrants...). Però és que també la sintaxi, per exemple, obliga a allargar el vers «No puc dormir» per fer-ne en francès «Je ne peux pas dormir». La intervenció de la traductora ha d'incorporar, doncs, inevitablement, una recreació del ritme intern, una reformulació de la música del poema. Al segon poema, al costat d'aquestes dificultats sonores, n'hi trobem d'altres que tenen a veure amb la manca de mots i expressions equivalents que ho puguin resoldre d'una manera significativament i formalment propera (*sobreeixir / déborder ...*). Fins i tot la traductora s'hi ha permès —i a mi em sembla encertat— de canviar l'ordre dels dos darrers versos per aconseguir un final més concloent en francès.

Poso encara un altre exemple dels canvis que en poesia considero convenients de fer quan es tradueix. Davant d'un text en català com ara «L'ànima del món té el color de la sang i és transparent com l'aigua» no em sé imaginar sense la inquietud d'un empobriment la traducció literal en francès i, en canvi, em sembla una bona versió: «L'âme du monde a la couleur du sang, la transparence de l'eau».

Amb aquestes notes sobre la traducció poètica entre dues llengües tan properes com el francès i el català, he intentat assenyalar algunes de les principals dificultats que el traductor ha de tenir en compte, dels reptes constants que cal que superi. Però també he volgut reivindicar per al traductor la llibertat de reescriptura sempre que no traeixi l'emoció primordial del poema original.

CARLES DUARTE I MONTSERRAT

ANNEX

Temps, traces

Là commence le monde: semence
et lave durcie, pluie et boue
présage, perte, remuement du rien
que le sable égrène.

Là commence le temps
en cette feuille étonnée de renaître
lentement se déplie son dessein.

Temps, nom exact des saisons
qui érigent en nous leur demeure
—là où tout s'arrête, tu passes
et chaque chose irriguée par tes remous
prend son himble et fragile mesure.

Quand tu ne souffles pas, tu souffles
racines et bourgeons, engendres une terre
aussitôt dissoute.

Sous le ciel sombre et inatteignable
tu avances sur tes propres traces.
De quel vertige combles-tu-mon âme?
À quel feu nourris-tu
l'élan même qui te détruit?

Quand la lumière épuise l'aube qu'elle gravit
tu poursuis l'inlassable tâche
de rendre le monde à sa paisible agonie
et toute vérité inaccomplie loge en toi
comme une destinée, semailles et poussière.

D'abord l'air, la flamme meurtrie—
puis la douloureuse obstination
du vivant parmi la houle.

Où conduis-tu? Vers quel rivage
 sans borne, sans mesure
 en quel recommencement
 portes-tu un à un mes pas
 ouvrant l'ultime brèche
 au cœur du passage?

Tandis qu'en moi, pareils à des arbres froids
 les âges s'inclinent
 je regarde ce que promettent les marées
 en ces voyages de migrantes
 —épaves, désirs, c'est encore le temps
 qui bouge ce qu'il touche.

Le gong résonne.
 Déjà le temps se retourne
 et célèbre en son mouvement
 l'imperfection de toute chose:
 arête, fracture, entaille.
 Mais aussi l'infime tremblement
 au bord de la nuit, —ferveur
 où l'on se reconnaît.

Ferveur de l'argile et de la pierre
 —fragments du temps
 qui taraudent la traversée.

Nous descendons, rasant les feuillages
 incertains d'avoir soulevé un peu de terre
 et d'être, en cet élan, au plus près
 de nous-mêmes. Nous descendons
 comme descend le jour, ou le fleuve.

Ce qui naît demande à mourir.
 La flèche ira rejoindre la cible;
 je n'aurai rien perdu, rien possédé.

Autour de l'axe de la vie, le temps
s'enroule. Et s'enroulant, renoue
avec son mystère.
Sans trêve, souffle racines et bourgeons.

TEMPS, PETJADES

Allà comença el món: llavor
i lava endurida, pluja i fang
presagi, perdició, enrenou del no-res
que la sorra desgrana.
Allà comença el temps
en aquesta fulla atònita de renéixer
lentament es desplega el seu disegni.

Temps, nom exacte de les estacions
que erigeixen en nosaltres la seva estança
—allà on tot s'atura, tu passes
i cada cosa irrigada pels teus remolins
pren la seva humil i fràgil mesura.

Quan no alenes, alenes
arrels i borrons, engendres una terra
tot seguit dissolta.

Sota el cel llòbrec i inassolible
avances sobre les teves pròpies petjades.
De quin vertigen omplés la meva ànima?
Amb quin foc nodreixes
el mateix impuls que et destrueix?

Quan la llum eixuga l'alba on s'enfila
prosegueixes la incansable tasca
de tornar el món a la seva plàcida agonia
i tota veritat incompleta viu dins teu
com un destí, sembla i pols.

D'antuvi, l'aire, la flama ferida
—després la dolorosa obstinació
d'allò que viu entre l'onatge.

On em duus? Cap a quina riba
sense terme, sense mesura
a quin recomençament
portes un a un els meus passos
obrint l'última escletxa
en el cor del trajecte?

Mentre dins meu, semblants a arbres freds
les edats s'inclinen
miro el que prometen les marees
en els seus viatges
—desferres, desigs, de nou el temps
que remou això que toca.

Ressona el gong.
El temps ja es capgira
i celebra en el seu moviment
la imperfecció de totes les coses:
aresta, fractura, esquerdada.
Però també l'ínfim tremolor
al límit de la nit —fervor
en què ens reconeixem.

Fervor de l'argila i la pedra
—fragments del temps
que van marcant la travessia.

Nosaltres davallem, fregant les fulles
insegurs d'haver-nos alçat prou de terra
i de ser, en aquest impuls, més a prop
de nosaltres mateixos. Davallem
com davalla el dia, o el riu.

El que neix demana morir.
 La sageta anirà a unir-se al blanc;
 no hauré perdut res, no hauré posseït res.

A l'entorn de l'eix de la vida, el temps
 es caragola. I caragolant-se, reprèn
 el seu misteri.

Alena, sense treva, arrels i borrons.

Entre la boira
 el Sol,
 damunt la sorra
 el tacte fi de l'aire.

Dans la brouillard
 le soleil,
 et sur le sable
 la fine touche de l'air.

No puc dormir:
 la remor de la guerra.

Je ne peux pas dormir:
 la remeur de la guerre.

Percebo el temps:
 tantes coses per fer.

Je perçois le temps:
 tout ce qu'il faudrait faire.

No puc dormir:
 aquesta incerta por.

Je ne peux pas dormir:
 cette peur incertaine.

La boira espessa.

L'épais brouillard.

El crit mineral,
els cims que fereixen l'horitzó,
la terra sobreixida contra el cel,
la residència blava de la neu.

L'estany estès,
la llàgrima que s'obre,
la vall humida per on s'escola el riu,
una pluja perenne,
la terra líquida,
un cos fèrtil de dona
dins la pell vegetal
que el temps fecunda,
verda de vida;
duu a les entranyes,
fins al mar,
la veu de l'aigua.

Le cri minéral,
les cîmes qui blessent l'horizon,
la terre qui déborde sur le ciel,
et la résidence bleue de la neige.

L'étang qui se déploie,
une larme qui s'ouvre,
la vallée humide où s'écoule le fleuve,
une éternelle pluie,
la terre liquide,
un corps fertile de femme
dans la peau végétale
que le temps féconde,
verdoyante de vie;
porte dans ses entrailles
la voix de l'eau
jusqu'à la mer.